

Billedet af kongen på den hvide hest

Om hvad billeder og ord gør

Ole Togeby

Vi har alle hørt at kong Christian X ved genforeningen 1920 red over den gamle grænse på en hvid hest. Og her er et af de mange billeder der er af denne begivenhed.

DEN HVIDE HEST

På billedet er der skrevet: *KONGEN PAA DEN HVIDE HEST VED GRÆNSEN.* Denne artikel skal handle om hvilken relation der er mellem tegnene (dels bogstaverne på billedet og dels selve billedet) og den hest som kongen red over grænsen på 10. juli 1920 - eller snarere hvilken relation vi forudsætter når vi i sproget taler om tegnene.

Substantivet i bestemt form, *kongen*, angiver 'en enkelt ting (...) bestemt ved omstændig-

hederne eller ved sammenhængen' (Mikkelsen 1911 § 68). Og formen *grænsen* må have den samme betydning. Det som Mikkelsen kalder *bestemt ved omstændighederne eller ved sammenhængen*, er det man også har kaldt social deiksis; i situationen i Danmark 1920 kunne der kun være tale om én konge og én grænse. Reglerne er hos Mikkelsen for bestemte nominaler i øvrigt følgende:

§ 68. Det bestemte kendeord og navneordenes bestemte form, der er opstået ved en sammensmeltning af navneordet og et efterstillet bestemt kendeord, betegner dels én eller flere enkelte ting, dels hele arten.

I. I førstnævnte tilfælde er én eller flere enkelte ting bestemt:

- a) ved ligefrem omtale eller dog ved antydning i det foregående, f. eks. *Anders ejede för en ko, et får og to svin; nu har han solgt koen og fåret, men svinene har han beholdt (...) Jeg har fået en kniv, hvori skaftet er af perlemor* (en kniv må have et skaft) (...).
- b) ved en tilføjelse, f. eks. *den pyrenæiske halvø. (...) Toget fra Korsør er forsinket.* (...)
- c) ved omstændighederne eller ved sammenhængen, f. eks. *Kongen er rejst til Jylland (: den i landet regerende konge).* (...)

II. Når en hel art nævnes, bruges i reglen bestemt kendeord eller bestemt form, både når navneordet står i ental, og når det står i flertal, f. eks. *Ulven er et grådigt rovdyr* eller *Ulvene er grådige rovdyr.* (...)

Anm. Når hele arten betegnes, bruges ved almindelige fællesnavne ofte også ubestemt kendeord, når ordet er ental (§ 66, 3), og intet kendeord, når ordet er flertal, f. eks. *Manden eller en mand kan langt bedre trodse den offentlige mening end kvinden eller en kvinde. Sømandens liv eller en sømands liv er fuldt af farer*

(Læg mærke til at Mikkelsen under Ia) under betegnelsen *antydning* nævner det som andre senere har kaldt *bridging*, altså den bro der må gå over kløften mellem 'kniv' og 'skaft'.) Og for ubestemte nominaler:

§ 66. Det ubestemte kendeord.

Det ubestemte kendeord bruges i flere betydninger:

- 1) om en vis, ikke ved omtale i det foregående eller på anden måde bestemt ting af den angivne art (bestemt individuel betydning), fx *Jeg har købt en hest. Vi kørte gennem en stor skov. En gammel mand viste mig vej.(...)*;
- 2) om en aldeles ubestemt enkelt ting af den angivne art, så at *en* betyder det samme som *en eller anden* (ubestemt individuel betydning), f. eks. *Køb en hest! Han forstår ikke at vælge sig en passende kone (...)*;
- 3) om en hvilkensomhelst ting af den angivne art, så at *en* betyder det samme som *enhver* eller i forbindelse med en nægtelse, der hører til omsagnet, *ingensomhelst* (generel betydning), f. eks. *En hest er dyrere end en ko. En stor skov giver ikke altid så stort et udbytte som en lille.*

(Læg mærke til at der under 66,1) står: *ikke ved omtale i det foregående eller på anden måde bestemt ting af den angivne art (bestemt individuel betydning)*. Det undrer at det der ‘ikke på nogen måde er bestemt’, kaldes *bestemt betydning*. Enten er der her tale om en trykfejl, eller også - og det er jeg tilbøjelig til at mene er tilfældet - skelner Mikkelsen således at 1) er ‘for afsenderen bestemt, men ikke for modtagerne’, og 2) (*en aldeles ubestemt ting*) angiver ‘hverken for modtagerne eller afsenderen bestemt’.)

Det var betydning § 66, 1) jeg brugte i den første sætning i denne artikel: *Vi har alle hørt at kong Christian X ved genforeningen 1920 red over den gamle grænse på en hvid hest*. Jeg gik altså ud fra at det var en bestemt hest, men også at den ikke på forhånd havde været bestemt ved min omtale eller ved antydning.

Når man har at gøre med betydningen ‘en vis bestemt ting’, kan to ord godt henviser til det samme individ i den omtalte verden (således betegner *Kette Kryds* og *Christian X* den samme historiske person), mens et givet ord kun henviser til ét (eller flere) bestemt(e) individ(er) i den omtalte verden.

Det har især i logik været diskuteret om et bestemt nominal forudsætter eksistensen af den genstand som benævnes, med eksempler som *det gyldne bjerg* og *den nuværende konge af Frankrig* (Wille 2007). Dette problem løser man ved at definere at genstanden forudsættes kendt

for modtagerne fra ‘den omtalte verden’, af hvad karakter den end måtte være: fiktiv, hypotetisk, mulig eller virkelig.

Men hvad angiver da formen *den hvide hest*? Enten angiver denne bestemte form at den der har skrevet ordene på postkortet, har antaget at alle der ville komme til at se kortet, allerede af ‘sammenhængen’, kendte kongens hvide hest. Men jeg er tilbøjelig til at mene at der (også) er tale om en anden brug af den bestemte form som Mikkelsen har et bud på, i dette tilfælde dog kun i en anmærkning i samme paragraf § 68:

Anm. 1. Det bestemte kendeord og navneordenes bestemte form bruges undertiden i stedet for det ubestemte kendeord eller navneordenes ubestemte form, når talen er om hvad der hører sig til eller om en bestemt type, fx *Pastorinden bar den brede, hvide kniplingskrave (= en bred, hvid kniplingskrave af den slags, som præstekoner plejer at bære ved højtidelige lejligheder)*. (...) *Så snart vi havde bænket os, kom punchen ind (til et Gilde hører der punch)*.

At *den hvide hest* er om ‘hvad der hører sig til’ eller ‘en bestemt type’, kan der ikke være tvivl om. Hvis man googler på *den hvide hest*, får man 470.000 hit, hvoraf de første er navne på restauranter, og mange senere er eksempler med: *prinsen (eller ridderen) på den hvide hest*, fx dette: *Men jeg tror der findes en "prinsen på den hvide hest" inde i enhver mand, og måske handler det for os kvinder "bare" om at få øje på ham*. (...) Det er derfor sandsynligt at den der har skrevet teksten på billedet, med ordene *den hvide hest* (også) må have ment: ‘som det hører sig til’.

Ordene og tingene

Det der interesserer mig her, er imidlertid ikke de sproglige undtagelser ved brugen af nominaler, men hvad Mikkelsen mener (eller rettere med sin sprogbrug forudsætter) om forholdet mellem ordene: *kongen, den hvide hest* og *Grænsen*, og så Christian X, *den hvide hest*, med navnet Malgré Tout, som Kongen red på 10. juli 1920, og den gamle grænse.

Med Mikkelsens udmærkede danske terminologi kan man sige at en taler med nominaler kan

benævne (henvise til) ting, nemlig:

- I. benævne en hvilken som helst ting af en given art, dvs. enhver ting eller hele arten (generisk eller GENEREL BETYDNING, udtrykt med bestemte eller ubestemte eller ikke bestemte nominaler, fx *Ulven er et grådigt rovdyr*),
- II. benævne en enkelt ting (INDIVIDUEL BETYDNING om ting i den omtalte verden, hvad enten denne verden er fiktiv, hypotetisk, mulig eller virkelig), som kan være
 - 1) en eller anden ting af en bestemt art (UBESTEMT INDIVIDUEL BETYDNING, udtrykt med ubestemte nominaler, fx *Køb en hest !*),
 - 2) en vis ting (BESTEMT INDIVIDUEL BETYDNING) som kan være
 - a) ikke ved omtale eller på anden måde bestemt for modtagerne (udtrykt med ubestemte nominaler, fx *Jeg har købt en hest*),
 - b) bestemt (bestemt betydning udtrykt med bestemte nominaler)
 - i) ved ligefrem omtale, (fx *...han har solgt koen*),
 - ii) ved antydning, (fx *... skafte er af perlemor*),
 - iii) ved tilføjelse (fx *... toget fra Korsør*) eller
 - iv) ved omstændighederne eller sammenhængen (fx *kongen*)

Mikkelsen har ingen problemer med om genstanden for en bestemt individuel betydning eksisterer i virkeligheden (Wille 2007, kap 2). Derfor har jeg indsat formuleringen: *individuel betydning om ting i den omtalte verden, hvad enten denne verden er fiktiv, hypotetisk, mulig eller virkelig*. Den er altså ikke Mikkelsens egen. Mikkelsen regner med at der også findes andre relationer mellem ordene og tingene end semantisk henvisning (reference) og sandhed, nemlig pragmatiske relationer mellem sprogbrugerne, ordene og tingene: sprogbrugerne kan både 'betegne', 'bestemme', 'omtale', 'benævne', 'nævne' og 'bruge ordene om' både 'tingene' og 'arterne'. Og han regner med at vi kan tale om henholdsvis 'en hvilken som helst' ting af en art, 'en eller anden' ting, 'en vis bestemt ting ukendt for modtagerne', og 'en vis bestemt ting af en art kendt også for modtagerne'.

At forestille eller at gengive

Hvad er så relationen mellem fotografiet (uden bogstaverne på) og den hest som kongen red på?

Det går jo ikke rigtigt at sige, at billedet *betegner, benævner, nævner, henviser til* eller *refererer til* (d)en hvid(e) hest, i hvert fald ikke i mit sprog. Om billeder må man bruge prædikater som *forstille, gengive, afbilde, er et billede af*.

Nogle forfattere skelner mellem 'et hvid hest-billede' og 'et billede af en hvid hest' (Goodman 1976, 22, Dretske 1995, 23). Billedet her, er klart nok et 'hvid hest-billede'. Nu siges det at den hest kongen red på, slet ikke var hvid, men at den var kalket hvid til lejligheden (prins Knud fik nemlig kalk på bukserne af at røre ved den), således at det måske egentlig er 'et billede af en brun hest'; altså 'et hvid hest-billede af en (i virkeligheden) brun hest'.

Det der skelnes mellem her, er at et billede på den ene side 'forestiller' noget, har et indhold, en mening (sense, intention, begrebsindhold), nemlig de egenskaber det har den funktion at angive (her at hesten er hvid), og at der på den anden side også er noget det 'afbilder' eller 'gengiver', et objekt (reference, ekstension, begrebsomfang, *dets reference* kan nogen vist også sige på dansk), hvis egenskaber det viser (her den angiveligt brune hest).

Når man siger at *et billede forestiller en hvid hest*, taler man om en relation mellem billedet og det som beskueren opfatter, nemlig forestillingen om en hvid hest (ikke om en relation mellem billedet og det det afbilder). Når man derimod siger at *billedet gengiver (eller afbilder) en hvid hest*, taler man om forholdet mellem billedet og en vis hvid hest, nemlig den som billedmageren har lavet et billede af, ikke det billedet forestiller.

Meningen bestemmer ikke nødvendigvis henvisningen; to billeder der forestiller det samme, kan gengive forskellige ting (Dretske 1995, 23), fx to billeder der skal forestille Johannes Døberen. Og henvisningen bestemmer ikke meningen; den samme ting kan gengives på to forskellige måder, fx et almindeligt foto og et røntgenbillede af den samme mand, på samme tid.

Et billede kan forestille en enhjørning, men har da ingen 'reference', vil nogen sige, for der findes ingen enhjørning det kan gengive (Goodman 1976, 22). Hvis man siger det, må man også sige at begrebet 'billede' kun kan bruges i betydningen 'hvid hest-billede' (som et prædikat der kun har et argument), og aldrig kan siges at være et billede 'af' noget (være et prædikat med to argumenter), hvis man ikke på forhånd kender eksistensen af det det skulle gengive.

Det synes jeg er upraktisk, når man nu helt uden anfægtelser kan tale om *et billede af en enhjørning*. Jeg mener også at det er temmelig kunstigt at udtrykke et vigtigt teoretisk skel ved forskellen på *et hvid hest-billede* og *et billede af en hvid hest*. Prædikatet *X er et billede af Y*, er

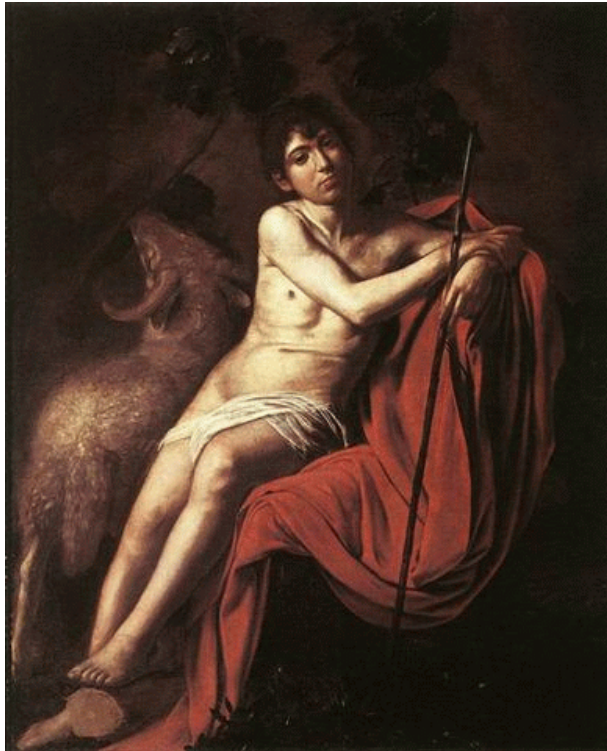
nemlig i det almindelige sprog tvetydigt og kan både betyde 'X forestiller Y' og 'X gengiver Y'. I stedet vil jeg tale om at et billede kan *forestille* noget (begrebsindholdet i et hvid-hest-billede), og at det kan *gengive* eller *afbilde* noget (begrebsomfanget i et billede af en brun hest), og da altid noget som er synligt og kendt. Og så vil det være underligt at tale om at et billede 'gengiver' en enhjørning (hvis det ikke er et billede af en statue, en skuespiller eller en dukke).

Forskellen er så vidt jeg kan se, ikke en forskel på to typer af billeder, eller på om der findes noget fysisk de gengiver, men kun en forskel på hvad betragteren mener om hvordan billedet er blevet til; har billedmageren prøvet at få billedet til at ligne noget hun eller han kunne se, eller er det blot produktet af fantasi?

Sandheden om hesten på billedet, Malgré Tout, som betyder 'trods alt', er (efter nogle fremstillinger) at den faktisk var hvid, den var nemlig albino, men at den også var kalket for at den ikke skulle se for lyserød ud (Thyssen 2007). Billedet er altså når alt kommer til alt, måske et hvid hest-billede af en (hvidkalket) hvid hest.

Billederne og tingene

Tag dette billede som et andet eksempel:

Michelangelo Merisi da Caravaggio: *San Giovanni Battista* (Johannes Døberen), 1609-1610. Billedet hænger i Galleria Borghese i Rom

Om denne kommunikative henvendelse gælder der nu følgende: Billedet 'forestiller' en vis, lidt trist, nøgen ung mand der sidder henslængt på et rødt klæde med en stav i hånden og et får i baggrunden, og som sådan er det ret godt. Billedets titel er: *San Giovanni Battista* (Johannes Døberen). Hvis man opfatter at titlen angiver at billedet 'gengiver' eller 'afbilder' Johannes Døberen, er den (titlen) givetvis usand (det er en afbildning af en eller anden ung italiensk dreng 1609). Hvis man opfatter at titlen angiver hvad det skal 'forestille', 'fremstiller' Caravaggio den i bibelens verden genkendelige person Johannes Døberen 'som' en nøgen attråværdig, men lidt trist dreng med en stav i hånden; så henvendelsens budskab bliver at Johannes Døberen bør

opfattes sådan. Det kan der nok være delte meninger om berettigelsen af, men det kan hverken være usandt eller grimt.

Det vigtige er her at billedet ikke i sig selv 'benævner' eller 'henviser' (eller 'refererer') til Johannes Døberen, det er bogstaverne, som jo hører til et andet tegnsystem end billedet, der gør det. Havde de ikke været der, ville de færreste have gættet at det skulle være ham. Billedet angiver ikke selv 'at' eller 'om' det er en 'forestilling' eller 'afbildning' af Johannes Døberen, men kun 'hvorledes' det det forestiller eller gengiver, ser ud (det er kun teksten der kan angive hvad det forestiller eller gengiver). Efter min mening 'gengiver' billedet selvfølgelig ikke Johannes Døberen, men en italiensk dreng som i 1609, hvor Caravaggio var mærket af døden, sad model for ham.

Spørgsmålet er altså om titlen på billedet, *Giovanni Battista*, som er skrevet med bogstaver, angiver hvad billedet 'forestiller', eller hvad det 'gengiver'. Det kan nok ikke afgøres generelt; det kommer for det første an på billedets produktionsmåde: Man er nok mere tilbøjelig til at kalde fotografiet af Christian X på en hvid hest for en 'gengivelse' af deltagerne i den begivenhed ordene 'benævner' (fotografiet kunne tidligere kun blive til som resultatet af at lukke lys ind i en kasse), mens man vil sige et maleri af det samme motiv snarere 'forestiller' det det benævner (for maleren kan godt male uden en model).

Men det kommer også an på hvad billedet tæller som i den kultur hvor det vises og ses. Tag denne tegning som eksempel som var ved at lave en Muhammedkrise i Sverige september 2007.

Profeten M som hund. Tegning i den svenske lokalavis *Nerikes Allehanda* i slutningen af august 2007, udført af Lars Vilks.

Hvis man, som i den muslimske kultur, føler sig krænket over at der under tegningen står: *Profeten M som hund*, mener man antagelig at tegneren med titlen angiver hvad billedet 'gengiver'. Hvis man på den anden side hænger Caravaggios billede op i det fine Galleria Borghese i Rom, mener man nok - som jeg - at maleren med dets titel angiver hvad billedet 'skal forestille', og ikke hvad det 'gengiver'. Tegneren Lars Vilks har nok ment at billedet 'skal forestille' profeten M som hund, og ikke at det 'gengiver' situationen da han var en hund.

Jeg vil foreslå at man undgår at bruge ordet *referere*, i hvert fald om billeder, eftersom ordet

er systematisk flertydigt mellem at betyde at noget 'forestiller noget', at noget 'gengiver noget' (to ting som billeder kan), og at noget 'benævner noget' (hvad kun ord kan). I en sproglig sætning er der både nominaler, som taleren 'benævner' ting med, og omsagn (prædikater) som taleren 'beskriver' de benævnte ting med. I billeder er der kun beskrivelser, ingen benævnelser. Billederne viser hvordan det de forestiller eller gengiver, er (fx at hesten er hvid), men viser ikke at de forestiller eller gengiver noget bestemt.

Ordene og billederne

Det kan sammenfattes at taleren med ord enten kan benævne (I) en hvilken som helst ting af en given art, eller (II) en enkelt ting af en vis art som enten kan være 1) en eller anden ting, eller 2) en vis ting, som enten kan være a) ubestemt for modtageme, eller b) bestemt. Det kan ved den sproglige udformning ofte afgøres hvilken af disse relationer der er mellem ordene og tingene.

Med billeder derimod kan billedmageren, alt afhængigt af betragternes opfattelse af hvordan billedet er lavet, (A) vise egenskaber (form, farve osv.) ved en eller anden ting af en bestemt art som figuren i billedet forestiller, eller (B) gengive egenskaberne ved en vis virkelig ting i en situation hvor billedet blev lavet. Om billedet forestiller eller gengiver tingen, kan ikke afgøres alene ved at betragte billedet, for billedet angiver hverken hvad det forestiller eller gengiver, kun hvordan det det forestiller eller gengiver, ser ud.

Det betyder at betragterne af et billede ikke kan afgøre hvordan billedet skal tolkes uden en sproglig tekst, og de fleste billeder har da også en billedtekst. Til billedet af den nøgne unge mand er der to billedtekster, dels *San Giovanni Battista*, dels *Michelangelo Merisi da Caravaggio 1609-10*. Den sidste forankrer billedet som genstand til virkeligheden og angiver hvem billedmageren er, og hvornår billedet er lavet. Den første forankrer billedets 'motiv' (som er det billedet forestiller, og ikke billedet som sådan) til en omtalt verden, nemlig bibelens verden, hvor personen Johannes Døberen optræder. På billedet af den hvide hest er der ingen (umiddelbart synlig, den kunne være på bagsiden) forankring af billedet som billede (hvem der har taget billedet), men kun en forankring af motivet til en virkelig begivenhed.

Under Johannes Døberen-billedet står der også: *San Giovanni Battista*. Jeg opfatter det i den kulturkreds hvor billedet fungerer, som malerens benævnelse af den figur som billedet forestiller i den omtalte verden (hvad enten denne verden er fiktiv, hypotetisk, mulig eller virkelig) 'bestemt

ved omstændighederne og sammenhængen'. Og også her kommer Mikkelsens § 68 anm.1 i anvendelse, således at titlen angiver: 'hvad der hører sig til eller om en bestemt type'. Jeg opfatter altså at titlen betyder: 'Man bør opfatte Johannes Døberen som en attraktiv, men trist, nogen ung mand'. Billedtitlen (på malerier og tegninger, i modsætning til på fotografier) er ikke en konstatering af hvad billedet gengiver, men en angivelse af hvad det skal forestille.

På det sidste billede er der også to billedtekster. *Lars Vilks* forankrer billedet som genstand til virkeligheden ved at angive at billedet er tegnet af Lars Vilks. Billedteksten *Profeten M som hund* forankrer billedets motiv, til ... ja til hvad? For her står der allerede 'Profeten M opfattet som hund' i en billedtitel som generelt bør opfattes med betydningen: 'billedet angiver hvorledes motivet bør opfattes'. Her får vi en fordobling af det normative forbehold som svarer til et løgnerparadoks: 'billedet viser hvorledes motivet om Profeten opfattet som hund, bør opfattes. Det er meget langt fra at være en 'gengivelse' af noget som helst. Det er snarere en fælde til at få folk der gerne vil krænkes, til at blive forvirrede.

Ordene, billederne og tingene

Med et billede (uden ord) angiver billedmageren ikke hvad det forestiller eller gengiver, men kun hvordan motivet som det forestiller, eller tingen som det gengiver, ser ud. Med ord (uden billeder) derimod kan afsenderen angive om en ting (af en given art) som benævnes, er 'en hvilken som helst ting', 'en eller anden ting', 'en vis ting ubestemt for modtageren' eller 'en vis for alle bestemt ting'.

Billeder vil derfor ofte i kommunikative henvendelser dels blive forankret til verdenshistorien (ved billedmagerens signatur og årstal, fx *Caravaggio 1609-10*), dels få deres farver og linjer kategoriseret som forestillende et motiv (fx med titlen *Johannes Døberen*), og dels også få udpeget den ting i verden som det gengiver (fx med titlen *Kongen på den hvide hest*).

Signaturen er en konstaterende sproghandling som kan forfalskes, og som skal gøre billedet autentisk; motivangivelsen er en normativ sproghandling som skal være styrende for beskuernes opfattelse, og angivelsen af hvad der gengives, er en konstaterende sproghandling som kan være sand eller falsk. I de fleste diskussioner om billedtolkninger, spiller alle disse sproghandlinger en vigtig rolle, fordi det at lave et billede, ikke i sig selv er en sproghandling med sociale konsekvenser.

Litteraturliste:

Dretske, Fred 1995: *Naturalizing the Mind*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Goodman, Nelson 1976: *Language of Art*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Mikkelsen, Kristian, (1911) 1975: *Dansk Ordføjningslære*, Hans Reitzels Forlag: København.

Thyssen, Uffe Barsballe 2007: "Fanny, Christian, Johanne og Malgré Tout - om hvordan én stor historie kan blive til fire små".

www.harkiv.dk/SiDownload?/Arkivbutik/AArsskrifter/Filer/Byhist_aarsskr_01.pdf -

Wille, Niels Erik 2007: *Fra tegn til tekst. En indføring i teorier om sproglig kommunikation*,

Forlaget samfundslitteratur: København.